

**ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА,
КРИМІНОЛОГІЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА**

ВЕЧЕРОВА С. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права,
докторант
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 343.2.01

НОРМАТИВНІСТЬ І НОРМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

У статті сформульовано особисту наукову позицію щодо бачення структури нормативності кримінального права. Стверджується, що норми кримінального права – це замикальна ланка у структурі нормативності кримінального права, завдяки якій відбувається об'єктивізація його функцій і принципів у реальній дійсності. Вони є певним «будівельним матеріалом» (інструментарієм) кримінального права та відповідають на запитання: «За допомогою чого» кримінальне право повинно виконувати покладені на нього функції (завдання)?

Ключові слова: *нормативність кримінального права, структура нормативності кримінального права, норми кримінального права, стаття кримінального закону, кримінально-правовий припис.*

В статье сформулировано личную научную позицию относительно видения структуры нормативности уголовного права. Утверждается, что нормы уголовного права – это замыкающее звено в структуре нормативности уголовного права, благодаря которому происходит объективизация ее функций и принципов в реальной действительности. Они выступают определенным «строительным материалом» (инструментарием) уголовного права и отвечают на вопрос: «С помощью чего» уголовное право должно выполнять возложенные на него функции (задачи)?

Ключевые слова: *нормативность уголовного права, структура нормативности уголовного права, нормы уголовного права, статья уголовного закона, уголовно-правовое предписание.*

The article contains personal scientific position about the vision of structure of normativity of criminal law. It is alleged that the precepts of criminal law are the locking elements in the structure of normativity of criminal law, whereby there is the objectification of its functions and principles in reality. They serve as a specific “building blocks” (tools) of criminal law and answer the question: “Whereby” the criminal law shall perform its functions (tasks)?

Key words: *normativity of criminal law, normativity framework of criminal law, criminal law, criminal law functions, principles of criminal law.*

Вступ. Нормативність кримінального права не варто ототожнювати з його нормативним характером (сукупністю кримінально-правових норм). Нормативність – це властивість кримінального права, а нормативний характер – це його ознака (зовнішній прояв норма-

тивності як властивості кримінального права). Водночас, зважаючи на іманентність нормативності кримінальному праву, актуальним є питання більш ретельного дослідження такого базового її структурного компонента, як норми кримінального права.

Аналіз останніх досліджень показує, що заявлена тема була предметом жвавого дискурсу переважно на рівні теорії держави та права (наприклад, С.І. Вележев, Я.В. Гайворонська, Л.І.Заморська, Е.Г. Ліпатов, І.А. Полонка) або філософії права (наприклад, Р.О. Кабальський). У кримінально-правовій площині нормативність права спеціально не вивчалася. Як виняток можна назвати монографічне дослідження В.Д. Філімонова, присвячене одному з аспектів нормативності кримінального права – нормам кримінального права.

Постановка завдання. Метою статті є спроба розгляду норм як структурного елемента нормативності кримінального права, завдяки якому відбувається об'єктивація його функцій і принципів у реальній дійсності.

Результати дослідження. Як зазначалося, норма – основа нормативності права (кримінального права). Водночас не можна зводити нормативність права (кримінального права) до механічної сукупності його норм. Співвідношення нормативності кримінального права і норми кримінального права наочно ілюструє така пара філософських категорій, як ціле і частина. Хоча ціле складається із частин, однак частина ніколи повною мірою не відтворює цілого, яке має власну логіку розвитку та закономірності, що можуть бути відсутніми у його окремих компонентів (наприклад, море і краплина води, злочинність та злочин тощо).

Між тим, щоб більш поглиблено зрозуміти специфічність нормативності як кримінально-правового феномена, потрібно проаналізувати низку аспектів, які стосуються такого базового її компонента, як норма кримінального права. Ідеться, зокрема, про поняття норми кримінального права, її ознаки, специфіку, структуру, об'єктивацію тощо.

Варто погодитися з Ю.О. Гавриловою в тому, що нормативне наповнення права має інструментальний характер стосовно його функцій та принципів [1, с. 60].

Норма права є найбільш «юридичним» елементом у структурі нормативності права, оскільки саме в ній утверджується правило поведінки, завдяки їй та чи інша ідея проектується на суспільні відносини, і, навпаки, відносини, що фактично склалися, зосереджуються і зміцнюються в нормі [2, с. 83].

Інакше кажучи, «<...> за допомогою норм здійснюється текстуальне закріплення змісту права» [3, с. 67].

В.Д. Філімонов правильно вважає норму кримінального права правовою оболонкою об'єктивно наявної норми соціальної справедливості, тобто норми, яка витікає із соціальних потреб суспільства [4, с. 56]. На думку вченого, норми кримінального права зумовлені його функціями [4, с. 48].

Спираючись на дані судження, є всі підстави стверджувати, що норми кримінального права – замикальна ланка у структурі нормативності кримінального права, завдяки якій, власне, і відбувається об'єктивація його функцій і принципів у реальній дійсності.

Традиційно норма права позиціонується як «мінімальна логічно неподільна частина права, яка демонструє на мікрорівні сам механізм дії права, відображає основні властивості права як цілісності» [5, с. 75–84].

Так, О.В. Малько іменує «юридичну норму» первинною клітинкою права, початковим елементом його системи [6, с. 143].

В.С. Нерсисянц називає норму права «атомом» чинного позитивного права [7, с. 52].

М.І. Байтін визначає норму права як «<...> такий, що виходить від держави та нею охороняється загальнообов'язковий, формально-визначений припис, котрий виражається у вигляді правила поведінки або відправного встановлення та є державним регулятором суспільних відносин» [8, с. 184].

На думку Л.І. Заморської, «<...> норми права (нормативні приписи) як вираження нормативності права у правовій реальності – це особливий вид соціальних правил поведінки загального характеру, встановлених, визнаних або санкціонованих компетентним органом держави або в іншому, передбаченому ним порядку, які мають загальнообов'язкову силу, що

регулюють суспільні відносини в інтересах громадян і суспільства, виражаються публічно у формально-визначених приписах, як правило, у письмовій формі, та передбачають можливість застосування державно-примусових заходів, включаючи відповідальність перед державою у разі порушення цих норм для їх підтримки та неухильного виконання» [9, с. 209].

Щодо ознак норми права, то вони, по суті, збігаються з ознаками нормативності права як зовнішнім її проявом. Так, Н.В. Панаріна зауважує, що утилітарність правової нормативності пояснюється комплексом її специфічних ознак (порівняно з іншими соціальними нормосистемами), до яких вона відносить повторюваність, типовість, здатність до моделювання, загальність, примусовість та обов'язковість» [10, с. 12].

Відмінності норм права від інших видів соціальних норм (насамперед норм моралі й релігії) полягають у тому, що «<...> нормативність моралі й релігії, існуючи в індивідуальній сфері, спрямована на скерування внутрішньої поведінки суб'єкта; нормативність же права – на скерування взаємодій соціальних суб'єктів. Тому вона, вказуючи на належну поведінку, вимагає її зовнішнього вираження. У зв'язку із цим правова норма, на відміну від інших соціальних норм, завжди двостороння: її усвідомлення та переживання завжди супроводжується приписуванням тих чи інших правомочностей одним суб'єктам, а обов'язків – іншим» [11, с. 9].

Сучасні кримінально-правові дослідження поняття норми кримінального права будуються на логічному співвідношенні загального і спеціального понять, де як загальне виступає дефініція норми права як такої, а спеціальне – визначення поняття норми кримінального права [12, с. 100–101]. У результаті норма кримінального права визначається, наприклад, В.Д. Філімоновим як «<...> загальнообов'язкове правило соціальної поведінки, встановлене державою, виражене у кримінальному законі й охоронюване органом держави шляхом контролю за його дотриманням і застосуванням покарання або інших заходів кримінально-правового характеру за вчинення злочинів» [4, с. 13].

М.М. Кропачев пише, що «<...> норма кримінального права є загальнообов'язковим правилом поведінки, дотримання якого забезпечується примусовою силою заходів кримінально-правового впливу» [13, с. 61].

На думку Г.О. Петрової, кримінально-правова норма – це встановлена державою міра можливої діяльності, адресована суспільству і фізичній особі, що наділені взаємними правами й обов'язками, яка регулює кримінально-правове відношення [14, с. 25].

На думку О.В. Наден, «<...> норму кримінального права можна визначити як публічно-правове правило поведінки, сформульоване, закріплене й охоронюване державою, яке визначає зміст і обсяг її повноважень у кримінально-правовому суспільному відношенні» [12, с. 110].

Норма кримінального права є переважно [15, с. 15] нормою «<...> національного публічного права» [12, с. 104], що, безперечно, позначається на її особливостях та структурі.

Крім того, норма кримінального права здійснює охорону суспільних відносин, по-перше, шляхом встановлення, які небезпечні для особистості, суспільства та держави діяння визнаються злочинами, по-друге, шляхом визначення покарання та інших заходів кримінально-правового характеру за їх вчинення і, по-третє, шляхом встановлення меж передбаченої за злочинну поведінку кримінальної відповідальності [4, с. 14].

Будучи, по суті, «будівельним матеріалом» (інструментарієм) кримінального права, норма кримінального права має власну мікроструктуру: диспозицію, гіпотезу та санкцію. Хоча треба підкреслити, що думка про тричленну структуру норми кримінального права є далеко не безспірною.

Не маючи на меті загострювати увагу на дискусійних аспектах структури норми кримінального права, лише зазначимо, що ми будемо виходити із загальноприйнятої в теорії держави та права тричленної структури норми права, різновидом якої, власне, й виступає норма кримінального права.

Важливим блоком питань, який обов'язково заслуговує на увагу в цьому підрозділі, є проблематика об'єктивної норми кримінального права або її співвідношення із кримінально-правовим приписом, статтею Кримінального кодексу (далі – КК), складом злочину.

Кримінально-правовий припис, на наш погляд, – це будь-яке «вмістилище» або формально-юридичне джерело (форма) існування норм кримінального права [16, с. 4; 17, с. 16–17].

Кримінальний закон (КК) – основне формально-юридичне джерело кримінального права (набір кримінально-правових приписів), однак, знаходячи вираження у статтях КК, норми кримінального права, тим не менше, не ототожнюються з ними.

Ілюстративним в такому разі є приклад, наведений О.В. Наден. Так, припис, що міститься у ч. 1 ст. 185 КК України, ще не відображає (а точніше, далеко не повною мірою відображає) норму кримінального права, яка визначає повноваження держави у кримінально-правовому суспільному відношенні, що складається у зв'язку із вчиненням особою простої крадіжки. Відповідна норма права, будучи єдиною за своєю суттю, «розпорошена» у великій кількості окремих приписів закону про кримінальну відповідальність, які містяться не тільки у статті Особливої частини КК України (зокрема, у ч. 1 ст. 185 КК), а й більшою мірою у статтях його Загальної частини. Це, зокрема, приписи, що визначають загальне поняття злочину (ст. 11 КК), ступінь тяжкості такого злочину, як крадіжка (ст. 12 КК), визначення його стадії (ст. ст. 13–16 КК), ознаки особи, яка підлягає відповідальності за крадіжку (ст. ст. 18–22 КК), форму вини, з якою може бути вчинений названий злочин (ст. ст. 23, 24 КК), тощо. Крім того, ця сама норма права відображена і у приписах Загальної частини КК України, які визначають зміст покарань, що вказані в санкції ч. 1 ст. 185 КК (ст. ст. 53, 57, 63 КК), загальні засади (ст. ст. 65–67 КК) та спеціальні правила його призначення (ст. ст. 68–72 КК) тощо [12, с. 110–111].

Як видається, норму кримінального права необхідно розуміти як таку, що відображається у приписах цілої низки статей КК України або взагалі перебуває за його межами (в інших формально-юридичних джерелах кримінального права), тому ці поняття не є тотожними.

Ще одним «образом» або формою об'єктивації норми кримінального права в реальній дійсності є склад злочину.

На відміну від норми кримінального права, яка розосереджена у спектрі статей як Загальної, так і Особливої частини КК або взагалі перебуває поза КК, межі складу злочину окреслюються виключно в Особливій частині КК (у статті або частині статті Особливої частини КК).

Крім того, наявні суттєві відмінності і в структурних елементах норми кримінального права та складу злочину. У структурі юридичної конструкції злочину виокремлюють чотири частини (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона), які підрозділяються на більш дрібні одиниці (діяння, наслідки, причинно-наслідковий зв'язок, спосіб і т. д.). Названі компоненти конструкції злочину порожні, оскільки не містять у собі ніякого інформаційного заряду (грають роль ярликів). У виборі правотворцем певної комбінації цих компонентів та наповненні їх нормативним змістом і полягає конструювання того чи іншого складу злочину [18, с. 21–22].

Висновки. Таким чином, представлена у статті інформація дозволяє зробити такі висновки.

Норми кримінального права – замикальна ланка у структурі нормативності кримінального права, завдяки якій відбувається об'єктивація його функцій і принципів у реальній дійсності. Вони є певним «будівельним матеріалом» (інструментарієм) кримінального права та відповідають на запитання: «За допомогою чого» кримінальне право повинно виконувати покладені на нього функції (завдання)?

Норма кримінального права становить собою різновид правових норм та характеризується такими ознаками: повторюваність, типовість, здатність до моделювання, загальність, примусовість та обов'язковість.

Норма кримінального права є переважно нормою національного публічного права, що позначається на її особливостях та структурі.

Норма кримінального права – це логіко-мовний феномен, який завжди представлений у вигляді певного тексту («образ» норми кримінального права).

Кримінально-правовий припис – будь-яке «вмістилище» або формально-юридичне джерело (форма) існування норм кримінального права.

Кримінальний закон (КК) – основне формально-юридичне джерело кримінального права (набір кримінально-правових приписів), однак, знаходячи вираження у статтях КК, норми кримінального права, тим не менше, не ототожнюються з ними.

Норму кримінального права необхідно розуміти як таку, що відображається у приписах цілої низки статей КК України або взагалі перебуває за його межами (в інших формально-юридичних джерелах кримінального права), тому ці поняття не є тотожними.

Склад злочину – базова юридична конструкція у кримінальному праві, спрямована на відтворення змісту норми кримінального права.

На відміну від норми кримінального права, межі складу злочину окреслюються виключно в Особливій частині КК (у статті або частині статті Особливої частини КК).

Крім того, наявні суттєві відмінності і в структурних елементах норми кримінального права та складу злочину. У структурі юридичної конструкції злочину виокремлюють чотири частини (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона), які підрозділяються на більш дрібні одиниці (діяння, наслідки, причинно-наслідковий зв'язок, спосіб і т. д.).

Список використаних джерел:

1. Гаврилова Ю.А. Смысловое поле права (философско-правовой аспект) / Ю.А. Гаврилова. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2011. – 154 с.
2. Полонка І.А. Нормативність права: загальнотеоретичний аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень» / І.А. Полонка ; НУ «Львівська політехніка». – Л., 2013. – 221 с.
3. Кудрявцев Ю.В. Нормы права как социальная информация / Ю.В. Кудрявцев. – М. : Юридическая литература, 1981. – 144 с.
4. Филимонов В.Д. Норма уголовного права / В.Д. Филимонов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 281 с.
5. Давыдова М.Л. О юридической природе нормативно-правовых предписаний: основные научные концепции / М.Л. Давыдова // Журнал российского права. – 2003. – № 10. – С. 75–84.
6. Малько А.В. Теория государства и права в вопросах и ответах : [учеб.-метод. пособ.] / А.В. Малько. – 4-е изд. перераб. и допол. – М. : Юристь, 2002. – 300 с.
7. Нерсесянц В.С. Философия права / В.С. Нерсесянц. – М. : ИНФРА-М-НОРМА, 1997. – 652 с.
8. Байтин М.И. Сущность права (современное нормативное правопонимание на грани двух веков) / М.И. Байтин. – Саратов : СГАП, 2001. – 416 с.
9. Заморська Л.І. Правова нормативність та її інституціоналізація в Україні : [монографія] / Л.І. Заморська. – О. : Фенікс, 2013. – 304 с.
10. Панаріна Н.В. Право як нормативна основа формування правопорядку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень» / Н.В. Панаріна. – Х., 2008. – 22 с.
11. Кабальський Р.О. Нормативність права як предмет філософського аналізу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / Р.О. Кабальський. – Х., 2008. – 18 с.
12. Наден О.В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні : [монографія] / О.В. Наден. – Х. : Право, 2012. – 272 с.
13. Кропачев Н.М. Уголовно-правовое регулирование. Механизм и система / Н.М. Кропачев. – СПб. : СПб. гос. ун-т, 1999. – 262 с.
14. Петрова Г.О. Уголовно-правовое регулирование и его средства: норма и правоотношение : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Г.О. Петрова. – Нижний Новгород, 2003. – 52 с.

15. Генрих Н.В. Предмет и метод уголовно-правового регулирования : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Н.В. Генрих. – Рязань, 2011. – 62 с.
16. Библик О.Н. Источники уголовного права Российской Федерации : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / О.Н. Библик. – Омск, 2005. – 228 с.
17. Ображиев К.В. Система формальных (юридических) источников российского уголовного права : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / К.В. Ображиев. – М., 2014. – 587 с.
18. Иванчин А.В. Концептуальные основы конструирования состава преступления : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А.В. Иванчин. – Екатеринбург, 2015. – 40 с.

ЛАДНЮК В. Р.,
ад'юнкт кафедри кримінального права
(Національна академія
внутрішніх справ)

УДК 343.35+343.234.1

ВИЗНАЧЕННЯ КОЛА ПОТЕРПІЛИХ ВІД ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч. 2 СТ. 351 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті аналізуються сучасні наукові концепції щодо кримінально-правового розуміння потерпілого від злочину. Визначається, що потерпілими від злочину, передбаченого ч. 2 ст. 351 КК України, слід визнавати комітети, тимчасові слідчі комісії, а також спеціальні та тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України.

Ключові слова: комітет, тимчасова слідча комісія, тимчасова спеціальна комісія, Верховна Рада України, потерпілий від злочину.

В статье анализируются современные научные концепции уголовно-правового понимания потерпевшего в результате преступления. Определяется, что потерпевшими от преступления, предусмотренного ч. 2 ст. 351 УК Украины, следует признавать комитеты, временные следственные комиссии, а также специальные и временные специальные комиссии Верховной Рады Украины.

Ключевые слова: комитет, временная следственная комиссия, временная специальная комиссия, Верховная Рада Украины, пострадавший от преступления.

The modern scientific concepts of criminal law definition of victim of crime are analyzed in this article. It is determined that victims of crime under part 2 of art. 351 of Criminal Code of Ukraine should be committees, temporary commissions of inquiry, special and temporary special commissions of Verkhovna Rada of Ukraine.

Key words: committee, temporary commission of inquiry, temporary special commissions of Verkhovna Rada of Ukraine, victim of crime.

